

РЕЦЕНЗІЯ

доцента кафедри глобальної економіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидата економічних наук, доцента **КОРОБОВОЇ Наталії Миколаївни** на дисертацію **АНДРУЩЕНКА Андрія Валерійовича** на тему: **«Формування конкурентоспроможності галузі аквакультури України в умовах продовольчих викликів»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Вивчення дисертації, а також представлених матеріалів щодо апробації та практичного впровадження основних результатів наукового дослідження, виконаного Андрієм Андрущенко, дозволяє констатувати наступне щодо актуальності, ступеня обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, наукової новизни одержаних результатів, повноти їх викладення в опублікованих наукових працях та визначити загальну оцінку проведеного дослідження.

Актуальність обраної теми дисертації, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Зростання чисельності населення світу, підвищення попиту на якісний тваринний білок та зміна структури споживання продовольства посилюють навантаження на традиційні системи виробництва. За оцінками міжнародних організацій, у перспективі до середини XXI століття обсяги виробництва харчових ресурсів мають зрости, що потребуватиме впровадження інноваційних моделей господарювання та пошуку нових джерел продовольства. Водночас сучасні глобальні продовольчі системи зазнають впливу сукупності факторів від екологічних перешкод до геополітичної нестабільності, що зумовлює необхідність диверсифікації галузевої структури аграрного виробництва.

У цьому контексті аквакультура посідає особливе місце як важлива складова блакитного сегмента економіки, здатна забезпечувати стабільне виробництво високоякісної білкової продукції з відносно меншим екологічним навантаженням. Для України в умовах воєнного стану, розвиток аквакультури має не лише економічне, а й безпекове значення, оскільки сприяє зміцненню продовольчої безпеки, формуванню експортного потенціалу та зниженню залежності від імпорتنих поставок. З огляду на це, дослідження проблем і перспектив регулювання розвитку аквакультури, поєднання економічної ефективності з принципами раціонального використання водних і рибних ресурсів, дотримання міжнародних стандартів якості та екологічної відповідальності є своєчасним і науково обґрунтованим. Вказані аспекти набувають першочергового значення в умовах трансформації аграрного сектору та посилення внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці держави.

Враховуючи вищезазначене, проблематика формування конкурентоспроможності галузі аквакультури України в умовах продовольчих викликів є актуальною.

Цілком логічним є зв'язок роботи із науковими програмами та планами. Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень Національного університету біоресурсів і природокористування України, зокрема, у рамках наукових тем «Прикладна розробка новітнього організаційно-економічного механізму регулювання сталого рибальства і аквакультури через розвиток сільських територій» (номер державної реєстрації 0120U102110), «Прикладні рішення регулювання розвитку сільського та рибного господарства в умовах надзвичайних викликів для національної безпеки України» (номер державної реєстрації 0122U001643), «Наукове обґрунтування агротехнологічних рішень регулювання розвитку циркулярної та блакитної економіки в сільському і рибному

господарстві для реабілітації військовослужбовців і повоєнної відбудови України» (номер державної реєстрації 0125U001973).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Вивчення матеріалів дисертації Андрія Андрущенка дозволяє констатувати достатній ступінь обґрунтованості її наукових положень, висновків і рекомендацій. Вищезазначене обумовлено використанням коректних методичних засобів і значною джерельною базою. Достовірність результатів дисертації підтверджується застосуванням у процесі дослідження широкого комплексу загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, який дозволив розкрити глибинні залежності й досягти концептуальної єдності дослідження. При формулюванні теоретичних узагальнень та висновків здобувачем використано сукупність як спеціальних, так і загальнонаукових методів наукового пізнання, які дали можливість реалізувати концептуальну систему дослідження, зокрема системний, структурний та діалектичний у процесі дослідження змістовного наповнення теоретичних підходів до трактування поняття конкурентоспроможності галузей національної економіки. Узагальнення зарубіжного досвіду при обґрунтуванні методичного інструментарію при формуванні галузевої конкурентоспроможності на основі цифровізації та реалізації ініціативи BIOEAST із модернізацією звітної форми потребувало застосування логічного, економіко-математичного методу. Економіко-статистичний та графічний методи використано при оцінці сучасного стану та змін у галузі аквакультури України та світу з урахуванням впливу воєнного стану. У процесі систематизації підходів до використання на практиці запропонованого комплексу прикладних рекомендацій спрямованих на впровадження інституційно-цифрових інструментів регулювання для посилення конкурентоспроможності галузі аквакультури, використовувався метод динамічного програмування.

Емпіричною базою дослідження стали результати наукових досліджень, виконаних здобувачем особисто або за його участю. Дисертантом опрацьовано 195 джерел наукової, статистичної та аналітичної інформації. Результати дисертації було апробовано на десяти міжнародних науково-практичних конференціях і семінарах.

Подана до захисту дисертація Андрія Андрущенка є самостійним, оригінальним і завершеним дослідженням, основні наукові положення, висновки та рекомендації якого є достовірними та достатньою мірою обґрунтованими.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення з дисертацією Андрія Андрущенка та представлених супровідних документів дозволяє стверджувати, що наукова новизна дослідження полягає в системному вирішенні важливого науково-прикладного завдання, пов'язаного із обґрунтуванням теоретичних і методичних положень, практичних рекомендацій, які в сукупності вирішують важливий актуальний аспект щодо нового вирішення проблеми формування конкурентоспроможності галузі аквакультури України в умовах продовольчих викликів, розроблення відповідних рекомендацій прикладного характеру.

До основних результатів, які містять елементи наукової новизни можна віднести: збагачення основ сучасної теорії розвитку економіки та управління національним господарством при обґрунтуванні нової парадигми відносно застосування підходів щодо оцінки конкурентоспроможності галузі, що дозволило запропонувати авторське трактування поняття «експортна конкурентоспроможність нішевої продукції аквакультури» як сукупності економіко-організаційних ознак спеціалізованих видів продукції аквакультури з високою доданою вартістю, здатних стабільно формувати пропозицію на рибу на зовнішніх ринках, дотримуватися міжнародних стандартів якості, безпеки, а також реалізовувати потенціал

галузі у створенні відносних експортних переваг у глобальному конкурентному середовищі; структурно-методичне забезпечення процесу формування експортного потенціалу галузі шляхом імплементації системи індексів RXA, RMP та RTA через їх застосування в умовах поточного стану зовнішньої торгівлі, орієнтації на експортну диверсифікацію й преміальні сегменти зовнішніх ринків у розрізі товарних груп УКТ ЗЕД, що передбачає розвиток нішевих видів аквакультури, зокрема ракоподібних, нарощування внутрішньої переробки, створення власного бізнесу та організації робочих місць, розвиток соціального капіталу в громадах у процесі вирощування раків й створює підґрунтя для інтеграції галузі у сучасні європейські та глобальні продовольчі системи і повоєнної відбудови України; визначення змістовних характеристик пріоритетних напрямів комплексного виявлення закономірностей інструментарію формування експортного потенціалу галузі задля підвищення конкурентоспроможності аквакультури України в сегменті нішевої продукції, зокрема і при вирощуванні австралійського червоноклешневого рака.

Важливі методичні результати дисертаційного дослідження наступні:

1) обґрунтовано концептуальні підходи до визначення сутнісно-функціональних характеристик блакитних продуктів і методичні підходи при обґрунтуванні концептуальних основ удосконалення показників оцінки конкурентоспроможності галузі аквакультури;

2) розкрито методичний підхід до обґрунтування закономірностей стратегії «Від ферми до виделки» як чесної, здорової та дружньої до довкілля системи харчування, що дозволило врахувати унікальні особливості аквакультури з виокремленням конкурентних переваг галузі;

3) розроблено методичний підхід до відновлення та модернізації конкурентоспроможної інтегрованої мультитрофічної аквакультури України в умовах воєнних викликів;

4) визначено конкурентні переваги при впровадженні базових положень стратегії «Від ферми до виделки» для аквакультури в умовах продовольчих викликів і поглиблено теоретичні підходи до формування конкурентоспроможності галузі аквакультури в системі продовольчої безпеки та узагальнено наукові надбання в умовах продовольчих викликів.

У результаті глибокого аналізу предмету проведеного дослідження, здобувачем сформульовано переконливі теоретичні висновки.

Теоретична цінність та практичне значення наукових результатів. Запропоновані здобувачем практичні рекомендації щодо формування конкурентоспроможності галузі аквакультури України в умовах продовольчих викликів були безпосередньо використані органами виконавчої влади, суб'єктами господарювання, зокрема:

– Державною установою «Методично-технологічний центр з аквакультури» Державного агентства України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм при формуванні концептуальної основи для додаткової таблиці з інформативним розширенням Розділу 1 «Зайнятість працівників», розроблення організаційно-правового механізму створення Асоціації виробників аквакультури України (довідка № 02-08/137 від 16.05.2025 р.);

– Державною установою «Виробничо-експериментальний Дніпровський осетровий рибовідтворювальний завод імені академіка С. Т. Артющика», де на практиці використовуються надані пропозиції щодо досягнення цілей Європейської Зеленої угоди, зокрема стратегії «Від ферми до виделки», а надані рекомендації сприяють формуванню конкурентоспроможності галузі аквакультури України в умовах продовольчих викликів (довідка № 97 від 28.06.2023 р.).

Теоретичні положення та практичні результати дослідження впроваджено в навчальний процес Національного університету біоресурсів і природокористування

України, зокрема, при викладанні для ОС «Бакалавр» навчальних дисциплін «Діджиталізація міжнародного бізнесу», «Міжнародний аграрний бізнес», «Економіка агробізнесу» (акт від 22.07.2025 р.), для студентів ОС «Магістр» – «Економіка рибогосподарської галузі та менеджмент у рибництві» (акт від 14.06.2025 р.).

Повнота викладення в опублікованих працях наукових положень, висновків, рекомендацій сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації Андрія Андрущенка є теоретично обґрунтованими та повною мірою висвітлені у наукових працях здобувача. Основні положення дисертації опубліковано в 20 працях, з яких 4 статі у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 6 методичних рекомендацій, 10 тез наукових доповідей.

Ознайомлення із представленими матеріалами, які відображають результати дослідження Андрія Андрущенка дозволяє констатувати, що дисертація підготовлена відповідно до вимог чинного законодавства та нормативних документів України.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація та наукові публікації, у яких висвітлено основні наукові результати дисертації, не містять порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації). Робота написана державною мовою, стиль викладення матеріалу – науковий, літературний. Текст дисертації переважно позбавлений граматичних і орфографічних помилок, а також технічних недоліків.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Відзначаючи змістовність та наукову цінність проведеного дослідження, обґрунтованість основних положень, висновків і рекомендацій, не можна, водночас, залишити поза увагою окремі дискусійні положення:

1. У дисертації на с. 39–45 конкурентоспроможність галузі визначається через інтеграцію економічної ефективності, інноваційності, та експортної орієнтації. Водночас у роботі доцільно було б чіткіше розмежувати зазначені складові та обґрунтувати їх системну взаємодію в межах єдиної моделі галузевої конкурентоспроможності. На нашу думку, потребує додаткової аргументації питання, яким чином експортна орієнтація співвідноситься з класичним розумінням конкурентоспроможності, сформованим у працях М. Портера та П. Кругмана, де основний акцент зроблено на продуктивності та ефективності використання факторів виробництва.

2. У підрозділі 2.3 «Міжнародний досвід формування конкурентоспроможності галузі аквакультури і напрямки його імплементації в Україні» блок, що присвячений напрямкам впровадження міжнародного досвіду в Україні, потребує більшої конкретизації. Доцільно було б зіставити передумови успішності розглянутих моделей з поточним станом української аквакультури, а також подати механізми їх запровадження у структурованому вигляді, включаючи етапи реалізації, можливі джерела фінансування, показники результативності та ризику. Узагальнення міжнародних практик у формі: інструмент, конкурентоспроможність, умови застосування в Україні, підвищило б прикладну значущість дисертації.

3. Позитивно оцінюючи наведений в дисертації аналіз показників (підрозділ 2.1), бажано було б в обґрунтуванні вказати інформацію про те, що окремі кількісні оцінки потребують додаткової методологічної узгодженості. Зокрема, у табл. 2.1 зазначено, що виробництво риби у 2024 р. становить 45,2 тис. т, що на –35,7 тис. т (–44,1 %) менше, ніж у 2014 р. (80,9 тис. т). Водночас у подальшому викладі стверджується, що в умовах аквакультури у 2024 р. вироблено 18,6 тис. т, причому вказано +22 % до 2023 р., а також фіксується зростання за технологіями (ставкаві 18,6 тис. т, садкові 115,9 т, басейнові 315,1 т) при одночасному скороченні в РАС до 181,4 т (проти 281,6 т у 2023 р.). За таких тенденцій

наявне падіння обсягів вилову риби загалом при зростанні аквакультури. Водночас, висновок про зростання імпортозалежності потребує чіткого розмежування: риба як показник, включно з виловом, та окремо продукція аквакультури. Доцільно було додатково показати, яку частку в зниженні –35,7 тис. т сформувавши вилов, а яку саме аквакультура, щоб коректно обґрунтувати причинно-наслідкові висновки щодо конкурентоспроможності в галузі.

4. Варто було би висновки до дисертаційного дослідження доповнити показниками для оцінювання ефективності діяльності в галузі, що додало би наочності наведеній ефективності запропонованого підходу щодо удосконалення методичних засад до оцінки конкурентоспроможності галузі аквакультури в умовах продовольчих викликів, оскільки показники є різними, включаючи кількісні, якісні, експертні, індексні, об'єднані в одну систему без чіткого визначення механізму їх інтеграції в єдиний узагальнюючий індикатор конкурентоспроможності галузі. Представлення вищезазначеної інформації дозволило б більш чітко ідентифікувати фактори та ступінь їх впливу на динаміку запропонованих в роботі показників, визначення вагових коефіцієнтів для визначення конкурентоспроможності.

5. Використання індексів RХА, RMP, RTA обґрунтоване з позицій міжнародної торгівлі, проте в дисертації доцільно було б показати, яким чином зовнішньоторговельні індикатори інтегруються з внутрішніми виробничими та безпековими параметрами у загальну модель формування конкурентоспроможності галузі аквакультури.

Підсумовуючи вищезазначене, необхідно констатувати, що наявні в дисертації дискусійні положення значною мірою характеризують авторській підхід до дослідження питань щодо формування конкурентоспроможності галузі аквакультури України в умовах продовольчих викликів й не знижують її загальної позитивної оцінки.

Дотримання академічної доброчесності. Аналіз дисертації та наукових публікацій Андрія Андрущенка, у яких висвітлено основні наукові результати дисертації, не дає підстав констатувати допущення ним порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації). Дисертація виконана самостійно з поетапною публікацією проміжних результатів дослідження, що відображено автором у наукових статтях, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікацій. Використані ідеї, результати та тексти публікацій інших авторів у процесі дослідження мають належні посилання на відповідні джерела.

Загальний висновок щодо відповідності роботи встановленим вимогам. Дисертація на тему: «Формування конкурентоспроможності галузі аквакультури України в умовах продовольчих викликів» є самостійним, завершеним дослідженням, в якому запропоноване нове вирішення важливого наукового завдання, що полягає в обґрунтуванні науково-методичних основ, теоретичних положень і розробленні комплексу практичних заходів щодо забезпечення теоретичних, методичних і прикладних засад формування конкурентоспроможності галузі аквакультури в Україні.

Поставлені здобувачем завдання дослідження вирішені, а мета досягнута. Дисертація виконана на високому теоретико-методичному рівні, має наукове та практичне значення.

Матеріал дисертації викладено логічно і послідовно, результати дослідження є достовірними, твердження автора є аргументованими та повною мірою обґрунтованими. Публікації висвітлюють основні результати проведеного наукового дослідження.

Актуальність та рівень вирішення поставлених завдань, новизна й ступінь обґрунтованості винесених на захист наукових положень відповідають спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», а дисертація – вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження

Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Андрущенко Андрій Валерійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

**Рецензент доцент кафедри глобальної економіки Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидат економічних наук, доцент
Наталія КОРОБОВА**